

EMINA JELEŠKOVIĆ

USVAJANJE JEZIKA KOD
DJECE UZRASTA DVIJE I TRI GODINE

Sažetak

Tema rada je proces usvajanja jezika kod djece uzrasta dvije i tri godine. Rad se zasniva na korpusu jezika djece koja su pohađala jedno obdanište u Sarajevu. Rezultat istraživanja provedenog u obdaništu je korpus jezika djece uzrasta dvije i tri godine koja usvajaju maternji jezik na području Sarajeva u Bosni i Hercegovini. Primijenjena je kvalitativna i kvantitativna metoda u analizi korpusa. Kao mjera razvoja govora kod djece upotrijebljena je prosječna dužina iskaza izražena brojem riječi u uzorku (MLUw). Analizirana je distribucija vrsta riječi u govoru djece spomenute dobi. Posebnu pažnju posvetili smo odnosu broja imenica i glagola. Dobiveni rezultati potvrđuju nativističku hipotezu o prirodnom razgraničenju po kojoj imenice dominiraju u ranom govoru djece u odnosu na glagole i ostale vrste riječi. U semantičkoj analizi imenica upotrijebljen je tzv. MCDI popis (MacArthur Communicative Development Inventory). Potvrđena je hipoteza o većoj zastupljenosti imenica koje označavaju živa bića u odnosu na one koje označavaju predmete u ranim fazama procesa usvajanja jezika. Pored toga, potvrđeno je i prisustvo kompleksnih i apstraktnih koncepata u govoru djece od najranije dobi, što ide u prilog teoriji o postojanju urođenog organa za jezik kod čovjeka. Analiziran je i kreativni aspekt govora djece, kao i odstupanja od govora odraslih. Provedena je i anketa među roditeljima, u kojoj su oni naveli primjere odstupanja od govora odraslih u govoru svoje djece i primjere kreativne upotrebe jezika.

Ključne riječi: *usvajanje jezika, razvoj govora, imenice, glagoli*

UVOD

Pitanje usvajanja jezika kod djece je od pamtivijeka bilo u fokusu naučnih propitivanja, a za njega je čak utvrđena i matematička formula¹. U savremenoj lingvistici općeprihvaćena je teorija principa i parametara Noama Chomskog. Glavni koncept te teorije je univerzalna gramatika koju Chomsky definira kao *sistem principa, uslova i pravila koji su elementi ili svojstva svih ljudskih jezika... srž ljudskog jezika* (Chomsky, 1976, str. 29). Chomsky zaključuje da postoji urođena struktura, biološki entitet, mentalni organ koji određuje okvir unutar kojeg se razvijaju misao i jezik sve do najsitnijih detalja. Organ za jezik koji se razvije je, ustvari, gramatika koja je predstavljena u našem mozgu i igra glavnu ulogu u našoj upotrebi jezika (Chomsky, 1997, str. 31). Posmatrajući proces usvajanja jezika kod djece, moguće je doći do zaključaka o načinu na koji stičemo sposobnost govora, koja je *differentia specifica* ljudske vrste.

Vrijedi napomenuti da se tokom decenija istraživačkog rada na području usvajanja jezika mijenjala terminologija kojom se nastojao objasniti taj proces. Posebno se izdvajaju sljedeći termini: učenje, rast, usvajanje i razvoj jezika, te sazrijevanje i kontinuitet. Sam Chomsky ističe da pojam *učenje* nije adekvatan, odnosno da je nebitan za proces usvajanja jezika. Za njega, termin koji najbliže opisuje taj proces jeste *rast*. *U osnovi, mi ne učimo jezik, već, naprotiv, gramatika raste u našem umu* (Chomsky, 1980, str. 134).

Posebno je zanimljivo pratiti proces usvajanja jezika kod djece u dobi između dvije i tri godine jer u tom periodu dolazi do intenzivnog jezičkog razvoja. U dobi od navršene dvije godine djeca imaju vokabular od 50 do 1000 riječi (Fenson et al., 1994), dok sintaksa njihovih iskaza postaje sve kompleksnija. Iako će mnoga djeca još uvijek praviti greške u izgovoru pojedinih glasova svog maternjeg jezika, dodavanju morfoloških nastavaka na riječi i sintaksičkoj strukturi svojih iskaza, kada dosegnu dob od tri godine, njihov govor će biti *90% gramatički pravilan* (Komarova et al., 2001, str. 43). Od rečenica koje se sastoje od dvije do tri riječi na početku tzv.

¹ Vidi: Komarova et al. (2001).

telegrafске faze, djeca za svega nekoliko mjeseci dosegnu nivo na kojem vladaju širokom lepezom sintaksički složenih rečenica koje uključuju i morfološki kompleksne riječi.

Predmet rada je analiza usvajanja jezika kod djece u dobi od dvije i tri godine. Rad se zasniva na korpusu jezika djece koji je nastao kao rezultat istraživanja provedenog u jednom obdaništu u Sarajevu koje pohađaju djeca svih nacionalnosti u Bosni i Hercegovini, odnosno djeca čiji je maternji jezik bosanski, hrvatski i srpski jezik. Djeca su pohađala obdanište raspoređena u dvije grupe: odgojnu grupu u dobi od navršene 2 godine i odgojnu grupu u dobi od navršene 3 godine života. U obje grupe je bilo po 20 djece (11 djevojčica i 9 dječaka u obje grupe). Korpus obuhvata govor djece spomenute dobi u međusobnoj komunikaciji, kao i u komunikaciji sa odraslima. Pored navedenog korpusa, provedena je i anketa među roditeljima djece kako bi se dobili dodatni podaci o odstupanjima od govora odraslih u govoru djece i o kreativnom aspektu upotrebe jezika kod djece.

Rad polazi od sljedećih istraživačkih pitanja:

1. Koje su osnovne karakteristike govora djece u dobi od dvije i tri godine koja usvajaju maternji jezik na području Sarajeva u Bosni i Hercegovini i da li postoje razlike između dječaka i djevojčica?
2. Kakva je distribucija vrsta riječi u govoru djece u dobi od dvije i tri godine i da li postoje razlike između dječaka i djevojčica?
3. Da li su u govoru djece u dobi od dvije i tri godine prisutna odstupanja od govora odraslih koja ukazuju na postojanje urođenih apstraktnih koncepata – jezičkih principa i da li postoje razlike između dječaka i djevojčica?
4. Da li su u govoru djece u dobi od dvije i tri godine prisutni primjeri jezičke kreativnosti koja u teoriji principa i parametara Noama Chomskog zauzima posebno mjesto i da li postoje razlike između dječaka i djevojčica?

Definirane su sljedeće hipoteze:

H1: Govor djece u dobi od dvije i tri godine pokazuje stabilan razvoj koji se može mjeriti prosječnom dužinom iskaza izraženom brojem riječi u uzorku (MLUw), pri čemu ne postoje razlike između dječaka i djevojčica.

H2: U skladu s nativističkom hipotezom o prirodnom razgraničenju, imenice dominiraju u ranom govoru djece u odnosu na glagole i ostale vrste riječi, i to posebno one imenice koje označavaju živa bića, pri čemu ne postoje razlike između dječaka i djevojčica.

H3: U govoru djece u dobi od dvije i tri godine prisutna su odstupanja od govora odraslih koja ukazuju na postojanje urođenih apstraktnih koncepata – jezičkih principa, pri čemu ne postoje razlike između dječaka i djevojčica.

H4: U govoru djece u dobi od dvije i tri godine prisutni su primjeri jezičke kreativnosti, u skladu s teorijom principa i parametara Noama Chomskog pri čemu ne postoje razlike između dječaka i djevojčica.

TEORIJSKI OKVIR

Sredinom 20. stoljeća Noam Chomsky je izazvao preokret u poimanju jezika tako što je ukazao na manjkavosti pristupa jeziku kao ponašanju i sistemu navika, odnosa stimulans-reakcija, te ostalih principa strukturalističkog biheviorizma. Chomsky se od spoljašnjeg (stimulansa) okreće ka unutrašnjem (umu) i ističe značaj racionalističkog pristupa jeziku. Chomsky taj pristup u početku naziva *internalističkim*, a kasnije *biolingvističkim* (McGilvray, 2009, str. 3-6.). Unutar *biolingvističke perspektive* izraženo je nastojanje da se odredi genetsko naslijeđe naše jezičke sposobnosti, za koju se smatra da je *kognitivni organ* koji dijele sva ljudska bića, i koja je, po svojoj suštini, jedinstveno svojstvo ljudske vrste (Chomsky, 2007, str. 1).

Sljedeći nativistički pristup ovom pitanju, Chomsky (1995a) ističe da čovjekova jezička sposobnost prolazi kroz različita stanja, od početnog stanja – S_0 , koje je prisutno kod novorođenčeta, preko različitih stanja koja odražavaju djetetov lingvistički razvoj, do konačnog, stabilnog stanja potpune lingvističke kompetencije – S_s , koje se dalje značajnije ne mijenja.

Chomsky smatra da je moguće izučavati strukturu koja je sastavni dio našeg urođenog sistema i koja nam omogućava da u datom vremenskom roku, na osnovu dostupnih podataka, usvojimo gramatiku konkretnog jezika kojem smo izloženi (Chomsky, 1959). Na slikovit način to opisuje pomoću crne kutije, koju naziva mehanizam za usvajanje jezika, *Language Acquisition Device* (LAD). Nešto ulazi u crnu kutiju, a nešto iz nje izlazi. Poredeći ono što ulazi u LAD (primarni lingvistički podaci, tj. rečenice koje dijete čuje u svom okruženju) sa onim što iz njega izlazi (lingvistička kompetencija djeteta, tj. generativna gramatika), možemo pretpostaviti šta se dešava unutra, u tom mehanizmu koji je dio djetetovog uma/mozga (Chomsky, 1964). Znanje koje izlazi kao produkt LAD-a sastoji se od gramatike koja obuhvata univerzalne principe i parametre podešene na određene vrijednosti, te od hiljada leksičkih unosaka koji putem principa projekcije diktiraju njihovo ponašanje u okviru rečenične strukture.

Unutar nativističkog teorijskog okvira postoje dva lingvistička pravca koja nude objašnjenje procesa usvajanja jezika. Prvom pravcu pripadaju lingvisti koji zastupaju tezu o semantičkom samopokretanju (*semantic bootstrapping*), kao što je Stephen Pinker. Oni smatraju da se lingvistički razvoj djeteta kreće od semantike ka sintaksi, odnosno da su nam urođena semantička svojstva riječi, na osnovu kojih dijete prepoznaje sintaksičke funkcije, te bez poteškoća povezuje apstraktne kategorije sa konkretnim elementima svijeta koji ga okružuje (Pinker, 1984; Pinker, 1989). Drugom pravcu pripadaju lingvisti koji zastupaju tezu o sintaksičkom samopokretanju (*syntactic bootstrapping*), kao što je Lila Gleitman (1990). Pobornici sintaksičkog samopokretanja smatraju da se usvajanje jezika kreće od sintakse ka semantici, djeca od početka razvoja govora koriste sintaksičke kategorije, koje predstavljaju osnovu za semantičko razumijevanje i razvoj.

Leksikon se smatra ključnim u generativnoj gramatici, te se čak izdvaja kao potencijalna srž jezika (Smith, 2004, str. 47). Chomsky je zaključio da osim razlika u leksikonu *postoji samo jedan ljudski jezik* (Chomsky, 1995b, str. 131). Leksički elementi su djetetu dostupni i ono ih uči, što znači da, pored određivanja parametara, usvajanje jezika, jezička analiza i kreativna

upotreba jezika su u velikoj mjeri određeni svojstvima leksikona. Prosječan maturant koji završi srednju školu ima vokabular od oko 60 000 riječi koje je stekao bez puno muke, što je značajno kada se poredi sa herkulovskim naporima da čovjek nauči neke životinje da izgovaraju pojedine riječi (Hauser, Chomsky i Fitch, 2002). Na vrhuncu perioda usvajanja jezika djeca usvajaju veliki broj riječi na dan što, ustvari, znači da usvajaju riječi čim ih prvi put čuju. Istraživanja načina na koji djeca koriste sintaksički kontekst kada se susretnu sa novim pojmom kako bi pretpostavila njegovo značenje još uvijek nisu do kraja objasnila sposobnost djece da za određeni kontekst vežu odgovarajuća semantička obilježja (Babineau et al., 2021). Chomsky (2000) smatra da je značenje riječi velikim dijelom urođeno, ističući da se znanje ogromnog broja riječi koje djeca usvoje tokom kratkog perioda nikako ne može objasniti jezičkim primjerima kojima su izloženi. Taj fenomen se naziva *siromaštvo stimulansa* (Smith, 2004, str. 40). Za Chomskog ključni zadatak teorije jezika jeste da objasni kako je moguće da ljudi govore i razumiju nove rečenice, koje su sasvim nove u njihovom ličnom iskustvu, a možda i u cijeloj historiji jezika (Chomsky, 1997, str. 18). Ovu sposobnost ljudskih bića Chomsky naziva *jezička kreativnost*, koja je po njemu misteriozna sposobnost čovjeka (Chomsky, 2006, str. 88).

Najzad, mnoga istraživanja procesa usvajanja jezika se bave razlikama između dječaka i djevojčica koje su utvrđene u različitim jezicima svijeta. Rezultati tih istraživanja su pokazali da dječaci sporije usvajaju jezik i da imaju izražajnije probleme u komunikaciji i u jezičkom razvoju (Zubrick et al., 2007; Lindsay & Strand, 2016). Stoga je varijabla spola ispitanika posebno zanimljiva u izučavanju procesa usvajanja jezika kod djece. Vrijedi istaći i činjenicu da su smetnje u jezičkom razvoju i problemi u komunikaciji sve prisutniji kod djece različitog uzrasta, te je pitanje usvajanja jezika postalo posebno značajno zadnjih godina. Istraživači ističu da su potrebne temeljite analize ranih faza procesa usvajanja jezika kod djece. Naše razumijevanje tog procesa može pomoći djeci koja imaju poteškoće sa usvajanjem jezika i razvojem govora, a bitno je i za naše razumijevanje sistema komunikacije kod drugih živih bića, pa čak i za razvoj vještačke inteligencije (Meylan & Bergelson, 2021).

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Danas postoji veliki broj pristupa i metoda u istraživanju procesa usvajanja jezika, a većina njih se fokusira na početak govora kod djece, njihove prve riječi i rečenice, kao i na greške u govoru djece. Izdvajaju se dva pristupa tom procesu: naturalistički pristup i eksperimentalno izučavanje. U naturalističkom pristupu istraživač (najčešće roditelj) redovno bilježi ili snima djetetove spontane iskaze u određenom kontekstu. S druge strane, eksperimentalno izučavanje procesa usvajanja jezika se bazira na određenom jezičkom fenomenu koji istraživač želi da ispita u ciljanoj dobnoj skupini djece. Dobiveni podaci se analiziraju kao reprezentativni uzorci presjeka lingvističkog razvoja djece određene dobi (O'Grady i Cho, 2008, str. 410). Ovaj rad se zasniva na eksperimentalnom pristupu.

Ciljevi istraživanja su sljedeći: (i) utvrditi osnovne karakteristike govora djece u dobi od dvije i tri godine; (ii) utvrditi distribuciju vrsta riječi u govoru djece u spomenutim dobnim skupinama; (iii) utvrditi da li su u govoru djece prisutna odstupanja od govora odraslih koja ukazuju na postojanje urođenih apstraktnih koncepata – jezičkih principa; (iv) utvrditi da li su u govoru djece u dobi od dvije i tri godine prisutni primjeri jezičke kreativnosti. Za svaki od navedenih ciljeva razmotrena je varijabla spol ispitanika, odnosno utvrđeno je da li postoje neke razlike između dječaka i djevojčica.

Podaci su prikupljeni u januaru i februaru 2012. godine. Autorica istraživanja je posjećivala obdanište u dogovoru sa nadležnim osobama i tetama i učiteljicama, i to onda kada to nije remetilo dnevni raspored i aktivnosti djece. Razgovori sa djecom su audiosnimani pomoću diktafona, a trajali su od dvadeset minuta do pola sata. Teme razgovora su bile prilagođene uzrastu djece, a uglavnom su se odnosile na njihove svakodnevne aktivnosti: igre, obroke, aktivnosti u obdaništu, i slično. Na osnovu audiosnimaka urađeni su transkripti razgovora sa djecom, koji su potom analizirani. Primijenjena je kvalitativna i kvantitativna metoda u analizi korpusa. Deskriptivna statistika je urađena kako bi se utvrdile relevantne frekvence i procenti.

Za praćenje razvoja govora kod djece korištena je prosječna dužina iskaza (MLU – *Mean Length of Utterance*) kao mjera kojom se računa

dužina iskaza kod djece u ranoj fazi usvajanja jezika. Mjeru MLU je uveo Roger Brown, koji je 1962. godine proveo najpoznatiju studiju usvajanja jezika kod djece (Brown, 1973). MLU se široko upotrebljava za opis općeg lingvističkog razvoja, posebno do vrijednosti kada MLU iznosi 3,5 kada se u govoru djeteta javlja umetanje rečenica jedne u drugu, koordinacija i rekurzivnost. Postoji MLU koji se zasniva na broju morfema (MLUm) i MLU koji se zasniva na broju riječi u iskazu (MLUw). Istraživanja su pokazala da su MLUm i MLUw u visokoj korelaciji u različitim jezicima, što je potvrdilo pouzdanost MLUw kao mjere kroslingvističkog razvoja (Parker i Brorson, 2005), te je primijenjen u analizi ovog korpusa.

Postoji više različitih metoda koje se koriste za analizu pojedinih vrsta riječi u ranim fazama procesa usvajanja jezika. Najčešće korišteni instrument za analizu imenica je tzv. MCDI popis (*MacArthur Communicative Development Inventory*) koji se pokazao kao dragocjena alatka u kroslingvističkim istraživanjima govora djece. MCDI ima dvije skale, jednu za bebe (od 8 do 16 mjeseci), a drugu za djecu (od 16 do 30 mjeseci). U radu smo koristili MCDI skalu za djecu.

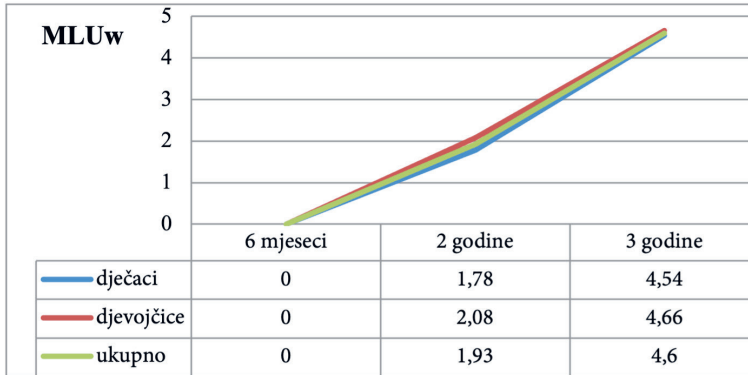
Kvalitativna metoda, analiza sadržaja, primijenjena je u analizi odstupanja od govora odraslih u govoru djece, kao i u analizi kreativnog aspekta upotrebe jezika kod djece. Takvi primjeri iz korpusa su izdvojeni, klasificirani i deskriptivno analizirani. S ciljem dobivanja detaljnijih podataka o tim aspektima govora djece, pored transkripata razgovora sa djecom, provedena je i anketa među roditeljima 36 djece (20 djevojčica i 16 dječaka). Roditelji su popunili anonimni anketni upitnik u kojem su naveli primjere odstupanja od govora odraslih koja su primijetili u govoru svoje djece, kao i primjere jezičke kreativnosti. Odgovori roditelja su, također, analizirani deskriptivnom metodom analize sadržaja.

REZULTATI I DISKUSIJA

Analiza iskaza djece u dobi od navršene dvije i tri godine koja usvajaju maternji jezik na području Sarajeva je potvrdila pretpostavku o očekivanom

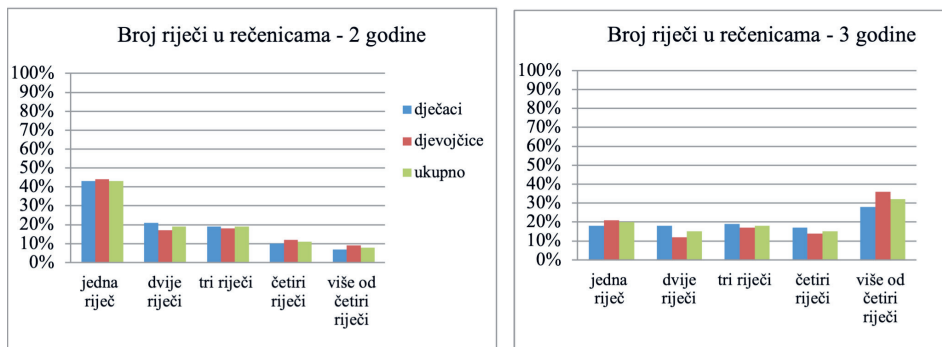
stabilnom razvoju govora, odnosno povećanju dužine iskaza u govoru djece. Za izračunavanje MLU vrijednosti se obično uzima uzorak od 100 iskaza. U skladu s tim, izračunati MLUw za djecu u dobi od 2 godine iznosi 1,93, dok MLUw za djecu u dobi od 3 godine iznosi 4,6 (Grafikon 1).

Grafikon 1: Rast vrijednosti MLUw kod djece u dobi od dvije i tri godine

Što se tiče spola ispitanika, u govoru djece u dobi od dvije godine postoji blaga prednost djevojčica (2,08) u odnosu na dječake (1,78). U dobi od tri godine, MLUw vrijednost je iznosila 4,66 za djevojčice, odnosno 4,54 za dječake. Dakle, stopa rasta govora kod djevojčica je bila nešto veća u odnosu na dječake.

Što se tiče broja riječi u rečenicama, odnosno dužine iskaza u govoru djece ove dvije dobne skupine, primjetan je porast u broju riječi u rečenicama koje izgovaraju trogodišnjaci u odnosu na dvogodišnjake. U dobi od dvije godine registrovano je čak 43% rečenica koje su se sastojale od samo jedne riječi, dok se u dobi od 3 godine njihov broj smanjio na 20%. S druge strane, broj rečenica sa više od četiri riječi se primjetno povećao sa 8% u dobi od 2 godine na 32% u dobi od 3 godine (grafikon 2).

Grafikon 2: Broj riječi u rečenicama djece u dobi od dvije i tri godine

Što se tiče varijable spol ispitanika, u govoru djece u dobi od dvije godine nisu primijećene veće razlike između dječaka i djevojčica u broju riječi u iskazima. Kod djevojčica je bilo nešto više rečenica od četiri riječi i rečenica sa više od četiri riječi. Kod dječaka podaci su bili sljedeći: 43% jedna riječ, 21% dvije riječi, 19% tri riječi, 10% četiri riječi i 7% iskaza sa više od četiri riječi. Kod djevojčica podaci su bili sljedeći: 44% jedna riječ, 17% dvije riječi, 18% tri riječi, 12% četiri riječi i 9% iskaza sa više od četiri riječi. U dobi od tri godine, podaci za dječake su bili: 18% jedna riječ, 18% dvije riječi, 19% tri riječi, 17% četiri riječi i 28% iskaza sa više od četiri riječi; a za djevojčice: 21% jedna riječ, 12% dvije riječi, 17% tri riječi, 14% četiri riječi i 36% iskaza sa više od četiri riječi. Podaci pokazuju da je kod djevojčica registrovano više dužih iskaza u odnosu na dječake. Dok je kod dječaka u dobi od tri godine primijećen veći postotak rečenica sa dvije riječi, tri riječi i četiri riječi, djevojčice su imale primjetno veći procenat iskaza sa više od četiri riječi (36%) u odnosu na dječake (28%).

Vrste riječi

Lingvisti smatraju da djetetove prve riječi daju dragocjene podatke o našem umu i načinu na koji se jezik aktivira, budi i raste. Stoga su posebnu pažnju posvetili vrstama riječi koje se javljaju u prvim fazama govora kod djece. Istraživanja su pokazala da se oko 60% najranijeg vokabulara djece sastoji od imena osoba, imenica koje označavaju predmete koji se često

koriste, glagola koji označavaju važne aktivnosti, kao i od uzvika (Ninio 1993; Brent i Siskind, 2000). Mnogobrojna istraživanja procesa usvajanja jezika kod djece su se posebno fokusirala na usvajanje imenica i glagola, kao glavnih vrsta riječi za formiranje prvih iskaza u govoru djece. Istraživači provode različite eksperimente kako bi ispitali način na koji djeca mapiraju formu i značenje imenica i glagola (Dautriche et al., 2014), kao i semantičku povezanost između glagola i imenica (Lukyanenko & Fisher, 2016). U zadnje vrijeme, sve su češća i istraživanja u kojima se primjenjuju različiti komputacioni modeli za utvrđivanje mehanizma usvajanja imenica i glagola u datom kontekstu (Brusini et al., 2021). Jedno od pitanja koje je često predmet istraživanja jeste i pitanje koju vrstu riječi djeca prvo usvoje, imenice ili glagole.

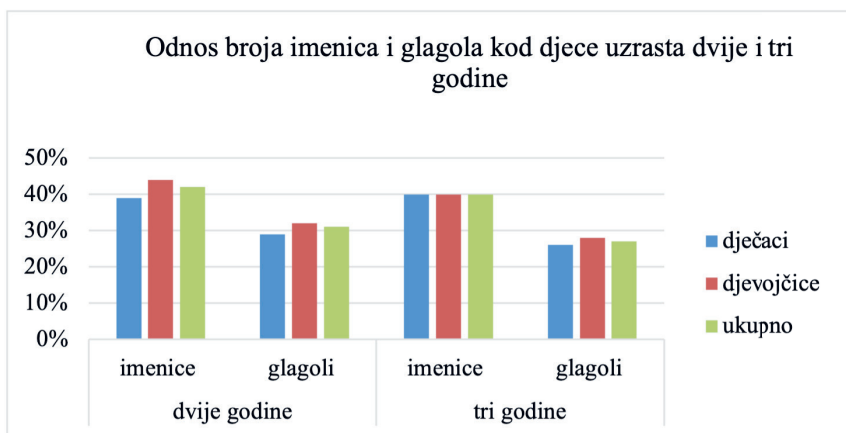
Iz perspektive semantičkog samopokretanja, proces usvajanja jezika će se kretati od urođenih semantičkih uloga ka sintaksičkim funkcijama, a dijete će povezivati ta dva aspekta jezika pomoću urođenog znanja. U skladu s tim, pretpostavka je da će dijete najprije usvajati imenice, koje se lako povezuju sa predmetima koji se nalaze u djetetovom okruženju, a potom i glagole, koji podrazumijevaju kompleksnije koncepte radnje, stanja i zbivanja. Zastupajući tezu o dominaciji imenica u ranom vokabularu djece, Gentner (1982) je postavila dvije hipoteze: (1) hipoteza o prirodnom razgraničenju (*natural partitions hypothesis*), po kojoj djeca lakše sparuju imenice sa referentima koji se odnose na predmete iz njihovog okruženja, odnosno stvarima koje su im perceptivno dostupne, pošto su imenice značenjski razdvojene jedna od druge kao što su predmeti razdvojeni jedan od drugog; i (2) hipoteza o relacionoj relativnosti (*relational relativity hypothesis*), po kojoj je sparivanje glagola i objekata iz stvarnog svijeta znatno teže, prvenstveno iz razloga što značenje glagola dosta varira od jednog jezika do drugog, odnosno i u jednom jeziku je moguće opisati iste radnje pomoću različitih glagola, u zavisnosti od situacije, ugla posmatranja radnje i mnogih drugih faktora. U skladu s tim, postavljena je hipoteza da će u ranom vokabularu djece broj imenica koje se odnose na predmete i osobe biti veći od glagola koji opisuju odnose među pojmovima. Tu hipotezu su

potvrdila mnogobrojna istraživanja, posebno iz oblasti engleskog jezika (naprimjer: Gentner, 1978; Gleitman et al., 2005).

S druge strane, postavljena je i suprotna hipoteza: da imenice nisu dominantne u vokabularu djece u ranim fazama usvajanja jezika, nego da su često glagoli ti koji su dominantni. U okviru ove teorije, lingvisti ističu da će dobro poznata sklonost djece ka dinamičnim promjenama, pokretima i kauzalnim vezama rezultirati u verbalnom izražavanju tih koncepata, odnosno glagola (Nelson, 1973; Gopnik i Meltzoff, 1993). Također, pobornici konstrukcionizma, koji se zasniva na upotrebi jezika, smatraju da će distribucija vrsta riječi kod djece odražavati distribuciju vrsta riječi kod odraslih, kod kojih dominiraju glagoli u odnosu na imenice (Tomasello, 2000; Mintz, 2003).

Sciljem testiranja gore navedenih hipoteza, provedena je analiza distribucije vrsta riječi u govoru djece u dobi od dvije i tri godine. Analiza je pokazala da su imenice i glagoli, očekivano, najzastupljenije vrste riječi u govoru djece u dobi od dvije i tri godine. Dobiveni podaci potvrđuju nativističku hipotezu o prirodnom razgraničenju: broj imenica u govoru djece je veći od broja glagola i to u obje dobne skupine (grafikon 3). Kod djece u dobi od dvije godine omjer imenica i glagola je iznosio 42% imenica naspram 31% glagola, a u dobi od tri godine 40% imenica naspram 27% glagola.

Grafikon 3: Odnos broja imenica i glagola izražen u procentima

Što se tiče spola ispitanika, broj imenica je bio veći od broja glagola i u govoru dječaka i u govoru djevojčica u obje dobne skupine. U dobi od dvije godine, kod djevojčica je registrovan nešto veći procenat imenica i glagola u odnosu na dječake (44% imenica kod djevojčica, 39% kod dječaka; 32% glagola kod djevojčica, 29% glagola kod dječaka). U dobi od tri godine registrovano je 40% imenica i kod djevojčica i kod dječaka, dok je procenat glagola iznosio 28% kod djevojčica i 26% kod dječaka.

Imenice

U procesu usvajanja jezika dijete vizuelno uočava pojedine predmete i osobe koje se nalaze u njegovoj blizini. Na osnovu jezika kojem je dijete izloženo, u njegovom umu se unaprijed selektira odgovarajući niz koncepata koji se odnose na njihove nominalne referente, i sve što je potrebno za usvajanje pojedinih imenica jeste da se spoje unaprijed prisutni koncepti sa riječima koje dijete čuje. To znači da svijet koji ga okružuje djetetu obezbjeđuje značenje imenica (Gentner, 1981).

Istraživanja provedena u različitim jezicima su pokazala da su imenice koje označavaju živa bića posebno dominantne u vokabularu djece u ranim fazama usvajanja jezika. Razloga za to ima više: mala djeca mnogo lakše uočavaju živa bića, posebno ljude, te ih prve gramatički individualiziraju (u smislu prepoznavanja da su brojivi, u jednini ili množini), što nije slučaj sa predmetima i supstancama, koji su tek na drugom, odnosno trećem mjestu (Croft, 1990; Lucy, 1992). Drugi razlog su socijalno-emotivni aspekti imenica koje označavaju živa bića (Nelson, 1973).

Na osnovu MCDI-a za djecu, urađena je semantička analiza imenica u govoru djece u dobi od dvije i tri godine (tabela 1). MCDI se bazira na nekoliko semantičkih kategorija imenica: vlastite imenice, imenice koje označavaju ljude, životinje, vozila, igračke, hranu i piće, odjeću, dijelove tijela, predmete iz kuće, namještaj i sobe, vanjski svijet i prirodu, mjesto koje je cilj kretanja, igre i rutine itd. Analiza korpusa je potvrdila pretpostavku o značajnom procentu imenica koje se odnose na živa bića u ranim fazama govora djece. Od ukupnog broja imenica u korpusu dvogodišnjaka, 30% se odnosilo na

živa bića: 11% vlastite imenice (naprimjer: *Ema, Berina /Bejina/, Fare, Benjo, Darija*), 11% imenice koje označavaju ljude (naprimjer: *mama, babo, tata, nana, beba, seka, učiteljica, doktor, policajac*) i 8% imenice koje označavaju životinje (naprimjer: *maca, zeko, leptir /jeptij/, baja, patkica, miš*), dok je taj procenat kod trogodišnjaka iznosio 33% (9% vlastite imenice, 12% imenice koje označavaju ljude i 12% imenice koje označavaju životinje). Potvrđena je i ranije spomenuta pretpostavka o znatnom prisustvu vlastitih imenica u ranom govoru djece (11% kod dvogodišnjaka, 9% kod trogodišnjaka).

Što se tiče ostalih vrsta imenica, u govoru djece od dvije godine upečatljive su imenice koje označavaju hranu i piće, naprimjer: *jabuka, pita, krompir, supa, čaj /caj/, hrenovka, salata, riža /riza/, pašteta /pasteta/* (18%), kao i one koje se odnose na predmete u kući, naprimjer: *fen, tanjir, naočale /naocae/, tuta, CD, telefon* (11%). S druge strane, u govoru djece u dobi od tri godine, posebno se ističu imenice koje se odnose na igračke (15%), naprimjer: *lopta, mač, kockica, barbika, baloni, Ben 10*. Očekivano, velika većina imenica su bile konkretne imenice. U govoru djece u dobi od 2 godine registrirane su svega 4 apstraktne imenice (1% od ukupnog broja), dok je njihov broj nešto veći kod djece u dobi od 3 godine (3%).

Tabela 1: Značenje imenica u govoru djece uzrasta dvije i tri godine.

	2 godine (procenat)			3 godine (procenat)		
	Ukupno	Djevojčice	Dječaci	Ukupno	Djevojčice	Dječaci
Vlastite imenice	11	12	11	9	14	3
Ljudi	11	10	11	12	13	11
Životinje	8	8	7	12	10	13
Vozila	5	4	7	4	2	7
Igračke	6	7	4	15	13	17
Hrana i piće	18	14	22	9	6	12
Odjeća	6	9	3	2	3	2
Dijelovi tijela	6	8	4	6	4	8
Predmeti iz kuće	11	14	8	10	13	6
Namještaj i sobe	1	1	1	3	3	3

Vanjski svijet i priroda	7	5	10	3	2	4
Mjesto kamo se ide	4	5	3	5	5	4
Igre i rutine	2	1	3	4	5	4
Ostalo	4	2	6	6	7	6

Što se tiče razlika između dječaka i djevojčica, zastupljenost imenica koje označavaju živa bića se neznatno razlikuje kod oba spola, s izuzetkom vlastitih imenica u govoru djece od tri godine koji je kod djevojčica iznosio 14%, a kod dječaka 3%. Kod dječaka u dobi od tri godine procenat imenica koje označavaju životinje je bio nešto veći (13%) u odnosu na djevojčice (10%). Dječaci su češće spominjali vozila od djevojčica (7% u odnosu na 4% u dobi od dvije godine; 7% u odnosu na 2% u dobi od tri godine). Kada je riječ o igračkama, veći je procenat kod djevojčica u dobi od dvije godine (7% u odnosu na 4%), a kod dječaka u dobi od tri godine (17% u odnosu na 13%). U obje dobne skupine, imenice koje označavaju hranu i piće su više bile prisutne kod dječaka (22% u dobi od dvije godine i 12% u dobi od tri godine) u odnosu na djevojčice (14% u dobi od dvije godine i 6% u dobi od tri godine). S druge strane, kod djevojčica su bile zastupljenije imenice koje označavaju odjeću (9% u dobi od dvije godine i 3% u dobi od tri godine) u odnosu na dječake (3% u dobi od dvije godine, 2% u dobi od tri godine). Što se tiče imenica koje označavaju dijelove tijela, u dobi od dvije godine bile su zastupljenije kod djevojčica (8%) u odnosu na dječake (4%), a u dobi od tri godine bile su zastupljenije kod dječaka (8%) u odnosu na djevojčice (4%). Imenice koje označavaju predmete iz kuće su bile više prisutne u govoru djevojčica (14% u dobi od dvije godine, 13% u dobi od tri godine) u odnosu na dječake (8% u dobi od dvije godine, 6% u dobi od tri godine). Imenice koje označavaju vanjski svijet i prirodu su više bile prisutne u govoru dječaka (10% u dobi od dvije godine, 4% u dobi od tri godine) u odnosu na djevojčice (5% u dobi od dvije godine, 2% u dobi od tri godine). Što se tiče ostalih kategorija imenica, nisu primijećene značajnije razlike između dječaka i djevojčica.

U govoru djece u dobi od dvije godine najfrekventnija imenica je bila *mama*, a potom *kuća* i to kod oba spola. U dobi od tri godine, najfrekventnije imenice su *mama*, *beba* i *auto/autić*. Dok su u govoru djevojčica najčešće imenice bile *mama* i *beba*, u govoru dječaka su to bile imenice *auto/autić*, a potom *mama*. Djeca mlađe dobi su bila više fokusirana na hranu i piće. Pored toga, predmeti kojima su svakodnevno okruženi kod kuće su im bliski i rado pričaju o njima. Općenito, mlađa djeca su bila vidno zaokupljena svojim domom, roditeljima, posebno majkom, hranom koju ona kuha i predmetima iz njihovog doma koji im simboliziraju povezanost sa poznatim okruženjem. S druge strane, većina starije djece se već navikla na obdanište i bili su zaokupljeni svojom omiljenom aktivnošću – igrom.

Odstupanja od govora odraslih

U analizama dječijeg govora u nativističkom teorijskom okviru pojam *pogrešna rečenica* ustvari znači rečenica koju ne nalazimo u govoru odraslih govornika datog jezika. To znači da se negramatične rečenice ne posmatraju kao greške *per se*, nego kao odstupanja koja prate proces podešavanja parametara na odgovarajuće vrijednosti. Takva odstupanja lingvistima daju dragocjene podatke o prirodi samog procesa usvajanja jezika.

Naprimjer, u govoru djece se javljaju hipergeneralizacije, kao što su oblici riječi *doed*, *runned* i *goed* kod djece koja usvajaju engleski jezik, što jasno navodi na zaključak da su djeca sama formulisala opće pravilo pomoću kojeg tvore prošlo vrijeme dodajući sufiks *-ed* na korijen glagola, s obzirom da je jasna činjenica da djeca nikada neće čuti odrasle kako izgovaraju navedene riječi (O'Grady i Cho, 2008). U okviru nativističke jezičke teorije, pojava hipergeneralizacija se objašnjava pretpostavkom da se u ranim fazama jezičkog razvoja dijete oslanja na urođene apstraktne koncepte (principe), na osnovu kojih kasnije usvaja znanje o specifičnostima svog maternjeg jezika (parametre). Pojava hipergeneralizacija ukazuje na postojanje spomenutih apstraktnih struktura, što dovodi do toga da dijete donosi svoje vlastite zaključke o jeziku i izgovara oblike koje ne prima iz inputa okoline. Kako vrijeme odmiče, podešava se vrijednost parametara karakterističnih za jezik

koji se usvaja, te samim tim broj grešaka koje su rezultat hipergeneralizacije opada kako dijete raste (Pinker, 1984).

U korpusu jezika djece u dobi od dvije i tri godine registrovani su i primjeri hipergeneralizacije. Jedan dječak u dobi od 3 godine je produktivni sufiks *-ar* za tvorbu imenice koji označava vršioca radnje primijenio i na sljedeće riječi: *šišar* (frizer) i *gumar* (vulkanizer), po uzoru na riječi *cvjećar* i *ribar* koje su spomenute u istom kontekstu.

Što se tiče zastupljenosti odstupanja od govora odraslih u govoru djece, analiza je pokazala da je kod djece u dobi od dvije godine registrirano čak 45% pogrešnih rečenica, dok se taj broj smanjio na 28% u dobi od tri godine. Greške koje prave djeca u dobi od dvije godine se mogu podijeliti na pet kategorija: (1) greške u padežima, (2) glagolima, (3) izgovoru glasova, (4) greške usljed skraćivanja riječi te (5) nejasne i nedovršene rečenice. S druge strane, u dobi od tri godine, pored spomenutih, prisutne su još i tri dodatne vrste grešaka: (6) greške u upotrebi prijedloga, (7) neuobičajene rečenične konstrukcije i (8) neprihvatljive višestrukosložene rečenice (Tabela 2). Potvrđene su pretpostavke da djeca u dobi od dvije godine najčešće prave greške usljed pogrešnog izgovora pojedinih glasova (44%). Vremenom se taj procenat znatno smanjio i u dobi od 3 godine iznosi svega 11%. Također, djeca u starijoj dobnoj skupini imaju razvijeniju sintaksu, što se odražava i na pojavu pogrešnih konstrukcija, posebno kada je riječ o dugačkim iskazima, višestrukosloženim rečenicama koje se izgovaraju brzo, bez pauza, a koje nisu gramatički prihvatljive. Najčešće greške koje prave djeca od tri godine su upravo greške u glagolima i neuobičajene rečenične konstrukcije.

Tabela 2: Vrste grešaka u govoru djece uzrasta dvije i tri godine (procenat).

	Dvije godine	Tri godine
Greške u padežima	4	13
Greške u glagolima	22	16
Greške u izgovoru glasova	44	11
Skraćivanje riječi	23	13
Nejasne i nedovršene rečenice	7	15

Prijedlozi	-	4
Neuobičajene konstrukcije	-	16
Neprihvatljive višestrukosložene rečenice	-	12

Kada je riječ o imenicama, najveći procenat grešaka u govoru djece u dobi od dvije godine se odnosi na pogrešan izgovor i skraćivanje riječi: kući /*kuci*/, kljun /*kun*/, snijeg /*seg*/, vaspitačica /*vispacica*/, štrample /*štapel*/, mlijeko /*meko*/, lutka /*jutka*/, riža /*jiza*/, čizma /*cizma*/, šampon /*šapon*/, sok /*tok*/.

Pored toga, registrovan je veliki broj grešaka koje se odnose na padežne nastavke imenica, koje su i najfrekventnije u govoru djece u dobi od tri godine: *Najviše se brata voli*; *Ovo su brkove*; *Imam ja Bambi kućica*; *Kupam se sa patkom na more*.

U govoru djece često je prisutno sistematsko brisanje određenih glasova s ciljem pojednostavljivanja strukture sloga. U obje dobne skupine registrovano je i skraćivanje, odnosno pojednostavljivanje riječi, kao naprimjer: svi /*si*/, odmah /*omal*/, crtati /*ctat*/, hoćeš /*hoš*/, ovako /*vakol*/, gdje /*đe*/, patuljak /*tujak*/ itd. Redukcija niza od dva konsonanta i često brisanje krajnjeg konsonanta u riječi imaju za cilj pojednostavljivanje strukture sloga, kako bi se približila obrascu CV (suglasnik + samoglasnik), koji djeca univerzalno prihvataju i koji je najrašireniji obrazac ljudskog jezika (O'Grady i Cho, 2008). Registrovano je brisanje cijelih slogova kod višesložnih riječi: palačinak /*činak*/, lijepo /*pepo*/, vrata /*atal*/, špagete /*šgete*/.

Zanimljiva je pojava zamjene mjesta glasova i slogova, sa modifikacijama ili bez njih, naprimjer: meni /*nemi*/, kapa /*paka*/, kišobran /*šikobran*/, kečap /*čekap*/, doktor /*dotkor*/, špinat /*pišnat*/, lakat /*kalat*/, makarone /*kameronel*/, dugme /*dumge*/ itd. U fazi kada izgovaraju riječi na ovaj način, djeca ne reaguju kada odrasli ispravljaju greške koje se odnose na redoslijed slogova unutar riječi, čak i onda kada djelomično prihvate ispravke koje se odnose na nešto drugo (naprimjer, padež), kao što ilustruje sljedeći primjer:

(Kontekst: djevojčica od 3 godine opisuje lik iz slikovnice)

Djevojčica: *Ima nos. Ima paka.*

Odrasli: *Šta ima? Kapu, je li?*

Djevojčica: *Da, ima paku.*

Jedan od zaključaka izučavanja usvajanja različitih jezika svijeta jeste da se taj proces ne može objasniti ponavljanjem i frekventnošću pojedinih riječi i sintagmi kojima su djeca izložena. Više različitih studija su dokazale da u procesu usvajanja jezika ponavljanje pojedinih riječi i sintagmi nema značajniji utjecaj na sami tok tog procesa. Pored spomenutog primjera hipergeneralizacije u govoru djece, oblici množine imenica predstavljaju još jedan dokaz za navedeni zaključak. U oblicima za množinu imenica u njemačkom jeziku, djeca dodaju afiks *-s*, iako nije nimalo frekventan. I u engleskom jeziku imamo primjere djece koja prekomjerno primjenjuju pravilo tvorbe množine (naprimjer, *my pantses*). Zaključak koji se nameće izučavanjem upotrebe oblika množine u engleskom i njemačkom jeziku jeste da pravilni flektivni oblici ne zavise od njihove frekventnosti (Marcus, 1995).

Taj zaključak potvrđuju i primjeri iz govora djece koja usvajaju maternji jezik u Sarajevu, u Bosni i Hercegovini, a koji se odnose na pogrešne oblike množine imenica. Djeca uzrasta dvije i tri godine primjenjuju gramatička pravila tvorbe riječi i u pogrešnim kontekstima, a kao rezultat toga imamo odstupanja koja djeca slobodno koriste u svom govoru. To se posebno odnosi na tvorbu množine imenica, kao u sljedećim primjerima:

- *dječaki* (dječaci) (*Učiteljice, dječaki su mi razbili loptu.*)
- *čovjeki* (ljudi) (*Čovjeki vozu, a dječaki ne vozu.*)
- *oke* (oči) (*Na pitanje: Šta lutka ima? dijete odgovara: Nos, oke...*)
- *loptova* (lopti) (*Puno loptova je upalo u koš.*)

Zanimljiva je činjenica da djeca često ne prihvataju ispravke odraslih koji ih ispravljaju i skreću im pažnju na gramatički pravilne riječi i strukture. Smith (2004, str. 119) navodi primjer iz engleskog jezika:

Majka: *Ovo je patka. Kaži "patka".*

Dijete: *Cuko.*

Majka: *Kaži "patka".*

Dijete: *Cuko.*

Majka: *Šta je ovo?*

Dijete: *Cuko.*

U nastavku slijedi par primjera iz korpusa govora djece u dobi 2 i 3 godine.

Dječak (2): *Ovo je kuća. Ovo je vrata.*

Odrasli: *Ovo **su** vrata.*

Dječak (2): *Ovo **je** vrata!*

Dječak (3): *Plava, žuta, zelena, kožna (boja). (Po boji kože.)*

Odrasli: *Ne kaže se kožna, nego bež boja.*

Dječak (3): *Ne, to je **kožna** boja.*

Što se tiče spola ispitanika, nisu primijećene nikakve razlike između dječaka i djevojčica u vrstama odstupanja od govora odraslih u govoru djece, niti u zastupljenosti određene vrste greške, niti u prisustvu hipergeneralizacija.

Jezička kreativnost

U okviru univerzalne gramatike, običajena upotreba jezika je opisana kao *kreativna aktivnost* (Chomsky, 2006, str. 88). Kada govorimo o jezičkoj kreativnosti, ne govorimo o umjetničkoj kreativnosti pjesnika ili pisca, niti o kreativnosti naučnika koji promišlja o nekim problemima i razrađuje određene hipoteze. *Nije riječ o nekom egzotičnom fenomenu* (Chomsky, 1997, str. 18), već o svakodnevnoj upotrebi jezika, koju su Descartes i njegovi sljedbenici naglašavali kroz rasprave o *kreativnom aspektu upotrebe jezika*. Chomsky ističe činjenicu da je ovaj fenomen privukao malo pažnje kod lingvista sve do sredine 50-ih godina 20. stoljeća, sa izuzetkom Otta Jespersena, a razlog

je vjerovatno bila upravo činjenica da je jezik posmatran kao sistem navika, sklonosti ili sposobnosti. Uobičajena, normalna, svakodnevna upotreba jezika je neograničenog dometa, nezavisna od kontrole vanjskih stimulansa, koherentna je i prilagođena svakoj situaciji te u slušaocima priziva misli koje su i oni sami u stanju izraziti (Chomsky, 1997, str. 18).

Chomsky razlikuje tri distinktivna obilježja kreativnosti ljudskog jezika: (1) jezička kreativnost uključuje ono što se još naziva i *produktivnost*, odnosno sposobnost čovjeka da proizvodi i razumije beskonačni i neograničeni broj rečenica što uveliko premašuje stvarni, ograničeni broj rečenica koje ljudi izgovore, odnosno razumiju tokom života; (2) ona podrazumijeva i novine, odnosno ljudi imaju sposobnost da izgovore i razumiju rečenice koje nikada ranije nisu čuli; (3) upotreba jezika je kreativna zato što ne zavisi od stimulansa, odnosno, čak i ako u potpunosti poznajete okruženje nekog govornika, nećete moći predvidjeti sljedeću rečenicu koju on može izgovoriti.

U korpusu jezika djece u dobi od dvije i tri godine registrovani su primjeri sva tri distinktivna obilježja kreativnosti jezika. Sljedeći primjeri ilustruju produktivnost govora kod djece i sposobnost djeteta da izgovara i razumije neograničeni broj rečenica, koje do tada vjerovatno niko nikada nije izgovorio:

Odrasli: *Za šta nam služi ventilator?*

Dječak (3): *Da hladiš kad je vuće, kad nešto bude na špojetu, a nana... pita je bija na špojetu, pošo pitu, onaj, nana peć i ono ostao na špojetu, i donio dedo ventilator i tamo da iznese na izvan, ono smrdi.*

Odrasli: *Voliš li ti jesti jaje?*

Djevojčica (3): *Mama mi je jednom kupila jaje kad sam bila mala, i odlično je, i sve sam pojela, i prestala sam plakati, i tri dana neću plakati.*

(Kontekst: djevojčica priča kako je išla sa mamom u šumu.)

Odrasli: *Koje životinje žive u šumi?*

Djevojčica (3): *I onda došle krave, ali su došle i divlje ptice, ali su fine, pravo vole djecu.*

Treći aspekt jezičke kreativnosti, njenu nezavisnost od stimulansa iz okoline, Chomsky posebno naglašava u svom slavnom osvrtu na Skinnerove teze o jeziku kao nizu odgovora na stimulanse iz okoline (Chomsky, 1959). Chomsky navodi primjer reakcije određene osobe na neku muzičku kompoziciju ili sliku. Moguće reakcije na sliku uključuju izjave poput: *Holandski stil, Ne slaže se sa tapetama, Mislila sam da ti se sviđa apstraktna umjetnost, Nikada je ranije nisam vidio, Iskrivljena je, Obješena je prenisko, Prelijepa, Grozna, Sjećaš li se našeg kampovanja prošlog ljeta*, ili bilo šta drugo što osoba koja gleda sliku može da pomisli. Ključna karakteristika jezika je da je on slobodan i nezavisan od stimulansa, a ne usko vezan za njih. Ljudski jezik je nepredvidiv.

Sljedeći primjeri iz korpusa ilustruju taj fenomen. Na osnovu postavljenih pitanja (stimulansa), odrasli nikada ne bi mogli pretpostaviti kakav će odgovor dobiti od djece:

Odrasli: *Jesi li plivala na moru? Znaš li ti plivati?*

Djevojčica (3): *Ja nisam smjela roniti, zato što su imale ribice. Ako me pojedu ribice, biću ko kuhano jaje. Pa nisam ja doručak!*

Odrasli: *Šta vam je jutros bilo za doručak?*

Dječak (3): *Nije bila pita.*

Pored toga, Fromkin et al. (2011) ističu kreativnu pozadinu određenih grešaka u govoru djece. *Zablude ponekad mogu biti kreativne, a po zabludama i kreativnosti u jeziku ništa se na ovom svijetu ne može porediti sa djetetom* (Fromkin et al., 2011, str. 60). Kao ilustraciju sličnih grešaka navodimo sljedeće primjere iz korpusa i anketnog upitnika:

(Kontekst: dijete hoda po kauču i dolazi do odrasle osobe koja sjedi naslonjena na naslonjač kauča i smeta djetetu da prođe)
Dječak (3): *Odsloni se!*

Odrasli: *Je li ti fina torta?*
Dječak (3): *Nefina je.*

(Kontekst: djevojčica opisuje kako će se njen brat upiškiti, a mama će uzeti prutić i istući ga.)
Djevojčica: (3): *Onda će se mama poprutić.*

Vrijedi napomenuti da je analiza primjera kreativne upotrebe jezika pokazala kako ne postoje nikakve razlike između djevojčica i dječaka, odnosno da djeca oba spola pokazuju produktivnost i kreativnost u upotrebi jezika, i tvore nove riječi – neologizme. Spomenuti neologizmi ilustruju kreativni aspekt jezičke sposobnosti djece koja su već u dobi od 3 godine u stanju da koriste nove riječi koje su sami smislili, a koje se savršeno uklapaju u dati kontekst. Taj kontekst, ustvari, predstavljaju svakodnevne situacije u kojima dijete proživljava uobičajena iskustva u svijetu koji ga okružuje. Djeca su u stanju da potpuno nesvjesno obogaćuju svoj maternji jezik neologizmima.

ZAKLJUČAK

Govor djece u dobi od dvije i tri godine pokazuje stabilan razvoj koji se može mjeriti prosječnom dužinom iskaza izraženom brojem riječi u uzorku (MLUw), čime je potvrđena prva hipoteza. Pri tome, MLUw kod djevojčica je imao nešto veće vrijednosti u odnosu na dječake. Dakle, djevojčice su imale neznatnu prednost u razvoju govora. Potvrđena je i nativistička hipoteza o prirodnom razgraničenju, odnosno o dominaciji imenica u odnosu na glagole i ostale vrste riječi u ranim fazama usvajanja jezika, čime je potvrđena i druga hipoteza. Što se tiče spola ispitanika, imenice su bile dominantnije u vokabularu kako djevojčica tako i dječaka u obje dobne

skupine. Kod djevojčica je utvrđen nešto veći procenat imenica i glagola u odnosu na dječake, sa izuzetkom procenta imenica u dobi od tri godine koji je bio izjednačen kod oba spola.

Potvrđena je i treća hipoteza: u govoru djece u dobi od dvije i tri godine su prisutna odstupanja od govora odraslih koja ukazuju na postojanje urođenih apstraktnih koncepata – jezičkih principa. Pri tome, nisu utvrđene nikakve razlike između dječaka i djevojčica. Registrovani su i primjeri jezičke kreativnosti u govoru djece u dobi od dvije i tri godine, i kod dječaka i kod djevojčica, na način na koji tu kreativnost definira Chomsky u teoriji principa i parametara, čime je potvrđena i četvrta hipoteza. Nije primijećena nikakva razlika između dječaka i djevojčica prilikom analize jezičke kreativnosti kod obje dobne skupine.

Vezano za varijablu spol ispitanika, zaključujemo da je registrovana određena prednost djevojčica u odnosu na dječake u mjerenju stope jezičkog rasta izraženog pomoću MLUw vrijednosti i brojem riječi u iskazima kod obje dobne skupine, te u mjerenju procenta imenica i glagola kao najznačajnijih vrsta riječi za formiranje rečenica u ranim fazama usvajanja jezika. Ta prednost je uglavnom blaga ili neznatna. Potrebna su dalja istraživanja i detaljne analize razlika u govoru između dječaka i djevojčica, kao i općenito procesa usvajanja jezika kod djece. To će produbiti naše razumijevanje datog procesa i pozitivno će se odraziti na našu sposobnost da pružimo pomoć djeci koja imaju smetnje u usvajanju jezika i probleme u komunikaciji.

Vrste riječi u ranom vokabularu djece nam daju uvid u način na koji djeca spoznaju svijet oko sebe i način na koji gramatika raste u njihovom umu. Veća zastupljenost imenica u govoru djece u dobi od dvije i tri godine potvrđuje hipotezu o semantičkom samopokretanju rasta jezika, po kojoj se taj proces razvija od semantike ka sintaksi, od značenja pojmova ka njihovim funkcijama u iskazima kojima dijete komunicira. Posebno su bitne imenice koje označavaju živa bića. Međutim, potrebna su detaljna ispitivanja tog procesa kako bi se do kraja objasnio način na koji djeca mapiraju i uparuju značenje sa gramatičkim funkcijama.

Što se tiče *grešaka* u govoru djece, odnosno odstupanja od govora odraslih, djeca u dobi od dvije godine najčeće pogrešno izgovaraju pojedine glasove u riječima, dok djeca u dobi od tri godine pogrešno koriste glagole, kao i kompleksne, neuobičajene iskaze. Međutim, greške u govoru djece koje oni sigurno nisu čuli od odraslih govornika njihovog maternjeg jezika potvrđuju postojanje apstraktnih mehanizama u umu djeteta na osnovu kojih ono samo donosi zaključke o jeziku koji usvaja. Takvi primjeri, poput pojave hipergeneralizacije, dokazuju tezu o urođenom mehanizmu za usvajanje jezika, odnosno o postojanju univerzalnih jezičkih principa. Nakon što bude izloženo govoru odraslih govornika i gramatici svog maternjeg jezika određeni vremenski period, jezički parametri će se podesiti na odgovarajuće vrijednosti, te će odstupanja od govora odraslih nestati iz govora djeteta. Dok se taj proces ne završi, dijete neće prihvatiti ispravke odraslih i nastaviti će da koristi pojmove i konstrukcije do kojih je samo došlo. Štaviše, samo će tvoriti nove riječi – neologizme koji savršeno odgovaraju kontekstu u kojem su upotrijebljeni.

Koncept univerzalne gramatike Noama Chomskog je iz temelja promijenio tokove lingvističkih istraživanja i stavio proces usvajanja jezika u fokus interesovanja lingvиста. Chomsky smatra da se, kada izučavamo ljudski jezik, približavamo onome što možemo nazvati *srž čovjeka*, distinktivnim obilježjima našeg uma koja su jedinstvena samo čovjeku. Međutim, i pored velikog napretka na ovom području, i dalje nismo u stanju do kraja objasniti fenomen ljudskog jezika. Nakon što ovlada određenim jezikom, čovjek je u stanju da razumije beskonačan broj iskaza sa kojima se ranije nikada nije susreo i koji nisu nimalo slični iskazima koji čine njegovo lingvističko iskustvo. U stanju je da, u većem ili manjem obimu, izgovara takve iskaze u odgovarajućim prilikama, uprkos činjenici da ih nikada ranije nije izgovorio i nezavisno od datih stimulusa, a njih će razumjeti ostale osobe koje dijele tu misterioznu sposobnost (Chomsky, 2006). Nauka još uvijek nije u potpunosti objasnila taj fenomen. Ipak, izučavanje procesa usvajanja jezika kod djece iz različitih zemalja i govornih područja, kao i kroslingvistička izučavanja jezika djece doprinose našem boljem razumijevanju tog procesa.

LITERATURA

- Babineau, M., de Carvalho, A., Trueswell, J. and Christophe, A., 2021. "Familiar words can serve as a semantic seed for syntactic bootstrapping". *Developmental Science*. [online], Vol. 24 (1). Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/desc.13010>
- Brent, M. and Siskind, J. M., 2000. "The role of exposure to isolated words in early vocabulary acquisition". *Cognition*. [online], 81, 33-44. Dostupno na: DOI: 10.1016/s0010-0277(01)00122-6.
- Brown, R., 1973. *A First Language: The Early Stages*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Brusini, P., Seminck, O., Amsili, P. & A., Christophe, 2021. "The Acquisition of Noun and Verb Categories by Bootstrapping From a Few Known Words: A Computational Model". *Frontiers in Psychology*. [online], 12. Dostupno na: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.661479>
- Chomsky, N., 1959. "Review of B. F. Skinner's *Verbal Behavior*". *Language*. [online], Vol. 35, 26-58. Dostupno na: <https://chomsky.info/1967/>
- Chomsky, N., 1964. *Current issues in linguistic theory*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N., 1976. *Reflections on Language*. London: Temple Smith.
- Chomsky, N., 1980. *Rules and Representations*. New York: Columbia University Press.
- Chomsky, N., 1995a. "Language and Nature". *Mind*. [online], Vol. 104. 413. 1-27. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/2254605>.
- Chomsky, N., 1995b. *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, N., 1997. "Language and Problems of Knowledge". *Teorema*, Vol. XVI/2, 5-33.
- Chomsky, N., 2000. *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, N., 2006. *Language and Mind*. Third edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, N., 2007. "Approaching UG from Below". U: Sauerland, U. and Gärtner, H. M. (eds.), *Interfaces + Recursion =Language?: Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics*. Berlin: Mouton, 1-29.

- Croft, W. A., 1990. *Typology and universals*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dautriche, I., Cristia, A., Brusini, P., Yuan, S., Fisher, C. and Christophe, A., 2014. "Toddlers Default to Canonical Surface-to-Meaning Mapping When Learning Verbs". *Child Development*. [online], 85: 1168-1180. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/cdev.12164>
- Etchell, A., Adhikari, A., Weinberg, L. S., Choo, A. L., Garnett, E. O., Chow, H. M., et al., 2018. "A systematic literature review of sex differences in childhood language and brain development". *Neuropsychologia*. [online], 114:19–31. Dostupno na: doi: 10.1016/j.neuropsychologia.2018.04.011.
- Fenson, L., Dale, P. S., Reznick, J. S., Bates, E., Thal, D. J. and Pethick, S. J., 1994. "Variability in early communicative development". *Monographs of the Society for Research in Child Development*. [online], 59 (5, Serial No. 242), 1–173. Dostupno na: DOI: 10.2307/1166093.
- Fromkin, V., Rodman, R. and Hyams, N., 2011. *An Introduction to Language*. 9th ed. Wadsworth: Cengage Learning.
- Gentner, D., 1978. "On relational meaning: The acquisition of verb meaning". *Child Development*. [online], 49, 988-998. Dostupno na: <https://groups.psych.northwestern.edu/gentner/papers/Gentner78a.pdf>
- Gentner, D., 1981. "Some interesting differences between verbs and nouns". *Cognition and Brain Theory*. [online], 4(2), 161–178. Dostupno na: <https://groups.psych.northwestern.edu/gentner/papers/Gentner81c.pdf>
- Gentner, D., 1982. "Why nouns are learned before verbs: Linguistic relativity versus natural partitioning". U: Kuczaj, S. (ed.), *Language development: Language, cognition, and culture* (pp. 301–334). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gleitman, L., 1990. "The structural sources of verb meanings". *Language Acquisition*. [online], 1, 3-55. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/20011341>
- Gleitman, L. R., Cassidy, K., Nappa, R., Papafragou, A., and Trueswell, J. C., 2005. "Hard words". *Language Learning and Development*. [online], 1, 23-64. Dostupno na: DOI: 10.1207/s15473341l1d0101_4
- Gopnik, A., and Meltzoff, A., 1993. "Words and thoughts in infancy: The specificity hypothesis and the development of categorization and naming".

- U: Rovee-Collier, C. and Lipsitt, L. P. (eds.), *Advances in infancy research* (pp. 217–249). Norwood, NJ: Ablex.
- Hauser, M. D., Chomsky N. and T. Fitch., 2002. “The Faculty of Language: What Is It, Who Has it, and How Did It Evolve?”. *Science*. [online], 298: 1569–1579. Dostupno na: DOI: 10.1126/science.298.5598.1569
- Komarova, N. L., Niyogi, P., and Nowak, A. M., 2001. “The Evolutionary Dynamics of Grammar Acquisition”. *Journal of Theoretical Biology*. [online], 209, 43-59. Dostupno na: <http://people.cs.uchicago.edu/~niyogi/papersps/NKNJTB01.pdf>
- Lindsay, G. & Strand, S., 2007. “Children with language impairment: prevalence, associated difficulties, and ethnic disproportionality in an English population”. *Front Educ*. [online], 1:2. Dostupno na: doi: 10.3389/feduc.2016.00002.
- Lucy, J. A., 1992. *Language diversity and thought: A reformation of the linguistic relativity hypothesis*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Lukyanenko, C. & C. Fisher., 2016. “Where are the cookies? Two- and three-year-olds use number-marked verbs to anticipate upcoming nouns”. *Cognition*. [online], Volume 146, Pages 349-370. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2015.10.012>.
- Marcus, G. F., 1995. “Children’s Overregularization of English Plurals: A Quantitative Analysis”. *Journal of Child Language*. [online], 22(2): 447–459. Dostupno na: DOI: <https://doi.org/10.1017/S0305000900009879>
- McGilvray, J., 2009. “Introduction to the third edition”. U: Chomsky, N. *Cartesian Linguistics, a Chapter in the History of Rationalist Thought*. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 1-52.
- Meylan, S. & Bergelson, E., 2022. “Learning through processing: Towards an integrated approach to early word learning”. *Annual Review of Linguistics*. [online], 8: 1, 77-99. Dostupno na: <https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics-031220-011146>
- Mintz, T., 2003. “Frequent frames as a cue for grammatical categories in child-directed speech”. *Cognition*. [online], 90, 91-117. Dostupno na: doi: 10.1016/s0010-0277(03)00140-9.

- Nelson, K., 1973. "Structure and strategy in learning to talk". *Monographs of the Society for Research in Child Development*. [online], 38, 149. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/1165788>
- Ninio, A., 1993. "On the fringes of the system: Children's acquisition of the syntactically isolated forms at the onset of speech". *First Language*. [online], 13, 291-314. Dostupno na: DOI: 10.1177/014272379301303902
- O'Grady, W. and Cho S. W. 2008., "First Language Acquisition". U: O'Grady, W. and Archibald, J. (2008). *Contemporary Linguistic Analysis*. Sixth edition, Toronto: Pearson Education Canada.
- Parker, M., and K. Brorson., 2005. "A comparative study between mean length of utterance in morphemes (MLUm) and mean length of utterances in words (MLUw) ". *First Language*. [online], 25 (3). Dostupno na: DOI: 10.1177/0142723705059114
- Pinker, S., 1984. *Language learnability and language development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pinker, S., 1989. "Resolving a learnability paradox in the acquisition of the verb lexicon". U: Rice, M. L. and Schiefelbusch, R. L. (eds.). *The Teachability of Language*, pp. 13-61. Baltimore: H. Brookes Publishing.
- Smith, N., 2004. *Chomsky: Ideas and Ideals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomasello, M., 2000. "First steps in a usage-based theory of language acquisition". *Cognitive Linguistics*. [online], 11, 61-82. Dostupno na: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1515/cogl.2001.012>
- Zubrick, S. R., Taylor, C. L., Rice, M. L., Slegers, D. W., 2007. "Late language emergence at 24 months: An epidemiological study of prevalence, predictors, and covariates". *J Speech Lang Hear Res*. [online], 50:1562-92. Dostupno na: doi: 10.1044/1092-4388(2007/106).

LANGUAGE ACQUISITION IN CHILDREN AGED TWO AND THREE

Abstract

This paper discusses language acquisition in children aged two and three. The analysis was carried out on a corpus of child language compiled during research conducted at a kindergarten in Sarajevo among children aged two and three who acquire their native language in the area of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. Qualitative and quantitative methods were applied in the corpus analysis. The development of child language production was measured by the Mean Length of Utterance, based on the number of words per utterance (MLUw). The distribution of parts of speech was established for both age groups. A special emphasis was placed on the ratio between the number of nouns and the number of verbs. The results have confirmed the nativist natural partitions hypothesis, according to which nouns are predominant in children's early speech over verbs and other parts of speech. MacArthur Communicative Development Inventory (MCDI) was applied in the semantic analysis of nouns. The analysis confirmed the hypothesis that nouns denoting animate beings have a higher prevalence over nouns denoting inanimate objects at the early stages of language acquisition. In addition, the presence of complex and abstract concepts was detected, which supports the theory of the existence of an innate language acquisition device in humans. The creative aspect of child language was also analysed, along with differences between the language of children and the language of adult speakers.

Keywords: *language acquisition, speech development, nouns, verbs*